

AKTUÁLIS JOGÉRTELMEZÉSI PROBLÉMÁK ÉS MEGOLDÁSAIK A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI BÍRÓI ELJÁRÁSBAN

SZÜCS ANDRÁS
ügyész, egyetemi oktató

A tágabb értelemben vett büntetőeljárás hatálya alatt álló terhelt életében a büntetés végrehajtásának megkezdése döntő változást jelent. Az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljárásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges korlátozás azonban a végrehajtás során történik. Az egyének helyzetében jogilag ugyan az elítélés, ténylegesen azonban a végrehajtás ténye váltja ki az érzékelhető változást.¹

A végrehajtás közvetlen hatására figyelemmel a jogi helyzetben bekövetkező bármilyen változás direkt módon érvényesül az elítélt életében. Leginkább ezzel indokolható az elítéltek jogait és kötelezettségeit érintő, végrehajtás alatt meghozható legfontosabb döntéseknek a végrehajtó hatalomtól független, az igazságszolgáltatás szférájába tartozó személyhez, jelesül egy speciális feladatokat ellátó bíróhoz telepítése. A büntetés-végrehajtási bíró mindenkire kötelező, valódi bírói döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, változtat az ítélő bíróság határozatán enyhítéssel vagy szigorítással, s van olyan büntetés-végrehajtási intézkedés, amelyben jogorvoslati fórum (magánelzárás fegyelmi fenyítés).²

A büntetés-végrehajtási bíró döntései az elítélt életére lényeges kihatással bírnak, akárcsak az ítélő bíróság döntései, ezért éppolyan megalapozott elvárásként jelentkezik a büntetés-végrehajtási bírói működéssel szemben az egységes gyakorlat igénye, mint a büntetőbíróságok eljárásával kapcsolatban.

Jelen tanulmány célja a büntetés-végrehajtási bírói eljárással összefüggő néhány jogértelmezési probléma és azok megoldási lehetőségeinek bemutatása mellett ezen igény létjogosultságának alátámasztása.

Az elsőként megvizsgálandó jogértelmezési kérdés a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos eljárás³ vonatkozásában merült fel. Az elvi jelentőségű

¹ 5/1992. (I. 30.) AB határozat

² VÓKÓ GYÖRGY: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó 2004. 424.

³ 1979. évi 11. tvr. (a továbbiakban : Bv. tvr.) 7. §.

probléma több azonos tárgyú büntetés-végrehajtási bírói eljárásban is felbukkant, ismertetésére mégis a következő eset látszik a legalkalmasabbnak.

Az ügyben a fogva tartó büntetés-végrehajtási intézet a korábban több fenytéssel sújtott elítélt erősen kifogásolható magatartása miatt előterjesztést tett a büntetés-végrehajtási bírónál a szabadságvesztés eggyel szigorúbb fokozatban történő végrehajtása iránt. Az eljáró büntetés-végrehajtási bíró igazságügyi elmeorvos-szakértői véleményt szerzett be, amely megállapította, hogy az elítélt disszociális személyiségzavarban szenved, amely azonban a beszámítási képességét nem befolyásolja. A beszerzett szakértői véleményre is figyelemmel a büntetés-végrehajtási bíró az intézet előterjesztését azzal az indokolással utasította el, hogy az elítélt kifogásolható intézeti magatartása nem tudatos, az összefüggésbe hozható személyiségzavarával, valamint, hogy az elítélt magatartásában gyógykezelésének is tulajdonítható pozitív változás következett be.

A másodfokú bíróság a büntetés-végrehajtási bíró határozatát helyben hagyó végzésének indokolásában rámutatott, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 4. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében a fegyelmi felelősség megállapítását kizárja a kóros elmeállapot, s mivel a Btk. 24. § (1) bekezdése a kóros elmeállapot egyik fajtájaként a személyiségzavart jelöli meg, sem az elítélt fegyelmi felelősségre vonásának, sem szigorúbb végrehajtási fokozatba helyezésének nincs helye. Végzésében a másodfokú bíróság arra is rámutatott, hogy a kóros elmeállapot fennállása önmagában is kizárja az elítélt fegyelmi felelősségre vonását, nem szükséges, hogy az a beszámítási képességet, akár enyhe fokban is, korlátozza.

El kell ismerni, hogy a vonatkozó jogi szabályozás nem teljesen egyértelmű, az eljáró másodfokú bíróság álláspontját azonban határozottan aggályosnak tartom. A Btk. 22. § b) pontja a kóros elmeállapotot a büntethetőséget kizáró okok között sorolja fel. A Btk. 24. § alapján azonban a büntetőjogi felelősséget csupán abban az esetben zárja ki a kóros elmeállapot, ha az elkövető beszámítási képességét is kizárja, vagyis az elkövetőt képtelenné teszi cselekményei következményeinek felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. (Figyelmet érdemel, hogy a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 8. § (1) bekezdése csak a beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapot esetében zárja ki a szabálysértési felelősséget, a beszámítási képességet korlátozó kóros elmeállapot esetében pedig az elkövető csak akkor nem vonható felelősségre, ha nyilvánvaló, hogy ez a körülmény a cselekmény elkövetését befolyásolta.)

A büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 15.) IM rendelet ezzel szemben valóban csak arról szól, hogy a fegyelmi felelősséget a kóros elmeállapot kizárja, a beszámítási képesség kizártságának vagy korlátozottságának problematikájáról a jelzett jogszabály nem tesz említést.

A Btk. szabályozásának analógiájával élve azonban – álláspontom szerint – azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy akinek beszámítási képességét kóros elmeállapota nem érinti, képes cselekményei társadalomra veszélyességének felismerésére, és arra is, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

Ha elfogadnánk a másodfokú bíróság álláspontját, akkor a büntetés-végrehajtási intézetet megfosztanánk a cselekedetei súlyával és lehetséges következményeivel teljes

mértékben tisztában lévő, és az intézet rendjét tudatosan megsértő fogvatartott fegyelmezésének eszközeitől.

Milyen eszközök állnak rendelkezésünkre a probléma megoldására? Folyamodhatunk egyrészt jogalkalmazói megoldásokhoz (rendsztani jogértelmezés), a jogi helyzet egyértelmű tisztázását azonban álláspontom szerint csak a jogalkotótól várhatjuk.

Egy ehhez hasonló ügyben a Be. 431. §-ban szabályozott törvényesség érdekében bejelentett jogorvoslat kínálja a probléma legegyszerűbb és leggyorsabb jogalkalmazói megoldását, ennek „sikere” azonban a nem egyértelmű jogszabályi háttér miatt némileg kétséges. Több eltérő tartalmú eseti bírói döntés meghozatala esetén a jogegységi eljárás megindítása is indokolt lehet.

A jogszabály-módosítás ellen szól a jogalkotási mechanizmus viszonylagos lassúsága, kezdeményezésének indokoltsága mellett hozható fel azonban az a körülmény, hogy csak így érhető el a probléma végleges, általános érvényű, és egyúttal „teljesen tiszta” megoldása. Ebben a konkrét kérdésben a jogalkotói beavatkozás mellett szóló érveként említhető az egyszerű jogtechnikai kivitelezhetőség is. A megnyugtató megoldáshoz elegendő lenne például a 11/1996 (X. 15.) IM rendelet 4. § (1) bekezdés a) pontjának olyan módosítása, melynek következtében a fegyelmi felelősséget csak a „beszámítási képességet kizáró vagy súlyos fokban korlátozó kóros elmeállapot” zárná ki.

Ebben és az ehhez hasonló esetekben a konkrét egyedi ügyre vonatkozó jogalkalmazói megoldások és az általános érvényű jogalkotói korrekció egymás mellett párhuzamosan is alkalmazhatók, tekintettel arra, hogy azok hatása és időbeli megvalósíthatósága egymástól eltér.

A közelmúlt büntetés-végrehajtási bírói gyakorlatában a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásával összefüggésben egy másik fontos, nevezetesen az eljáráskezdeményezési kompetenciával kapcsolatos jogértelmezési kérdés is felvetődött.

A Bv. tvr. 7. § (1) bekezdése a büntetés-végrehajtási bíró e tárgyban folytatott eljárásáról a következőképpen rendelkezik: „A szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatása iránt (Btk. 46. §) a büntetés-végrehajtási intézet tesz előterjesztést a büntetés-végrehajtási bíróhoz”. A Bv. tvr.-nek ez a rendelkezése hatályba lépése óta változatlan, a jogszabályhely különböző értelmezései az utóbbi időben mégis eltérő álláspontok kialakulásához vezettek.

A tanulmány megírásának időpontjában hatályos szabályozás eredeti értelmezése szerint az említett büntetés-végrehajtási bírói eljárás kezdeményezésére kizárólag a büntetés-végrehajtási intézet jogosult, az elítélt vagy védője által előterjesztett kérelem tárgyában a büntetés-végrehajtási bíró korábban – büntetés-végrehajtási intézeti előterjesztés hiányában – érdemben nem határozott.

A kérdés egyértelmű megítélésében változást a 248/B/1998. AB határozat megszületése hozott. Az Alkotmánybíróság ezen határozatának indokolásában az addigi bírói gyakorlattal gyökeresen ellentétben álló jogi álláspontra helyezkedett. A taláros testület rámutatott, hogy az elítélt által személyesen és külön engedély nélkül, illetőleg a védője útján párhuzamosan is gyakorolható jogok közül a Bv. tvr. 36. § (1) bekezdés g) pontjában megjelenő „általános körű kérelmezési és panaszjog, valamint az

e szakaszban is érvényesülő jogorvoslati jog együttesen hivatottak biztosítani, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtás folyamatában ne váljék kiszolgáltatottá és a legszélesebb körben érvényesüljön a végrehajtás egésze feletti bírósági, illetve ügyészségi kontroll.”

Az Alkotmánybíróság idézett határozatában kifejtette, hogy a jogszabályban biztosított széleskörű kérelmezési jog biztosítja az elítélt és a védő számára azt is, hogy eljárást kezdeményezzenek mindazokban az esetekben, amikor akár az ügyészségnek, akár a bíróságnak, akár a büntetés-végrehajtási intézetnek kötelessége valamely az elítélt érdekkörébe tartozó intézkedést hivatalból megtenni. A hivatalból történő eljárás jogszabályi rögzítése – az okfejtés szerint – önmagában nem zárja ki, hogy az érintettek kérelmezzék, indítványozzák ennek az eljárásnak a lefolytatását, kifejezett kizáró rendelkezés hiányában pedig a Bv. tvr. 36. § (1) bekezdés g) pontjában szabályozott, a szabadságvesztés végrehajtása alatt biztosított általános kérelmezési jog alapján az elítélt és védője kezdeményezheti a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását (értelemszerűen az enyhébb fokozatba helyezést). A határozat végül arra is rámutat, hogy a büntetés-végrehajtási bírót semmilyen rendelkezés nem mentesíti az alól, hogy az általános kérelmezési jog alapján benyújtott kezdeményezésekkel érdemben foglalkozzék.

Az alkotmányosság legfőbb őrei tehát a korábbi bírói gyakorlattól eltérő jogértelmezés mellett törtek lándzsát, mindez azonban nem vezetett automatikusan a kialakult joggyakorlat megváltoztatásához. Az Alkotmánybíróság határozatainak indoklása általában hatással van ugyan a jogi közgondolkodásra, a határozatok kötelező ereje azonban csupán azok rendelkező részében manifesztálódik.

Az országos büntetés-végrehajtási bírói gyakorlat az ismertetett új álláspont hatására megosztottá vált. Találkozhattunk olyan esettel, amelyben a büntetés-végrehajtási bíró a nemleges intézeti javaslattal továbbított elítélti kérelmet érdemben elbírált, de olyan eset is előfordult, amelyben az eljárás megszüntetése mellett az elítélt és védője kérelmét a bíróság – tényleges intézeti előterjesztés hiányára hivatkozva – elutasította (ez volt a leggyakoribb). Emellett említést érdemelnek még azok az ügyek, amelyekben a büntetés-végrehajtási bíró a nemleges intézeti javaslattal megküldött elítélti kérelemre alakszerű határozat hozatala nélkül arról tájékoztatta a kérelmezőt, hogy a kérelem vonatkozásában csak pozitív büntetés-végrehajtási intézeti előterjesztés esetén van hatásköre eljárni. A jogbiztonság alkotmányos alapelvének érvényesülése, és ezzel együtt a jogalkalmazási gyakorlat egységesítése iránti igény rövidesen jogegységi határozat meghozatalát tette volna indokolttá, ha a jogalkotó nem tett volna határozott lépéseket a világos jogi szabályozás kialakítása érdekében.

A módosított normaszöveg szerint 2006. április 1-jétől a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását az elítélt vagy védője is kezdeményezheti. A kérelmet a büntetés-végrehajtási intézet – értékelő véleményével és javaslatával együtt – tizenöt napon belül köteles a büntetés-végrehajtási bíróhoz továbbítani. A törvény miniszteri indoklása a változtatás indokaiként a joggyakorlat egységesítésének szükségességét, valamint az elítéltek érintett jogának legteljesebb jogszabályi biztosítását jelöli meg. A jogalkotót azonban egyéb praktikus megfontolás is vezette, hiszen az elítélti jogérvényesítés maradéktalan biztosítása mellett a visszaélésszerű joggyakorlás lehetőségének kizárását is célul tűzte ki. A Bv. tvr. hatályos szabályozása szerint ugyanis:

„Ha az egy éven belül ismételt előterjesztett kérelem új körülményre nem hivatkozik, az értékelő vélemény és a javaslat elkészítését a büntetés-végrehajtási intézet mellőzheti”. Azon természetesen lehet vitatkozni, hogy ezzel a rendelkezéssel minden esetben megelőzhető-e az esetleges joggal való visszaélés, de az megkérdőjelezhetetlen, hogy egy ésszerű kompromisszum eredményeként a bizonytalankodó joggyakorlat számára egyértelmű helyzetet teremtő szabályozás született.

Utolsó témaként egy olyan jogértelmezési probléma kerül tárgyalásra, amely nem közvetlenül a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban merült fel, hanem a büntetés-végrehajtási bíró egyik döntése nyomán kialakuló sajátos jogi helyzetben állította nehéz helyzet elé a jogalkalmazót.

A közérdekű munka büntetés-végrehajtási bíró általi félbeszakításával kapcsolatban a büntetések végrehajtásában közreműködő több hatóság részéről is felmerült az a kérdés, hogy abban az esetben, ha az elítéltet más ügyben végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik, a büntetés-végrehajtási bíró ezen intézkedése⁴ félbeszakítja-e a közérdekű munka végrehajthatóságának elévülését vagy sem.

Nyilvánvaló, hogy a probléma „húsba vágóan” akkor jelentkezik, ha a közérdekű munkára ítéltet olyan tartamú szabadságvesztésre ítélik, amelynek folytán a félbeszakítás ideje eléri vagy meghaladja a három évet. Ilyen esetben ugyanis, ha azt az álláspontot fogadjuk el, hogy a félbeszakításnak az elévülésre nincsen hatása, a közérdekű munkát a szabadságvesztés letöltése után nem lehet végrehajtani. Tulajdonítsunk tehát egy „merész jogalkalmazói huszárvágással” a büntetés-végrehajtási bíró aktusának elévülést megszakító hatást? A probléma ezzel ugyan jelen esetben megoldódna, elkövetnénk azonban egy igen komoly hibát. A gordiuszi csomó ilyen formán történő átvágása ugyanis markánsan szemben állna a kialakult büntetőbírói gyakorlattal, s ezáltal a jogbiztonság ellen hatna.

A Btk. 68. § (4) bekezdése szerint: „Az elévülést félbeszakítja az elítélt ellen a büntetés végrehajtása végett tett intézkedés. A félbeszakítás napjával az elévülés határideje ismét elkezdődik.” A töretlen és egységes bírói gyakorlat szerint az elévülést csak azok az érdemi intézkedések szakítják félbe, amelyeket az eljáró hatóság a büntetés végrehajtása érdekében tesz.⁵

A büntetés félbeszakítása ezzel szemben nem tekinthető a büntetés végrehajtása érdekében tett intézkedésnek, hiszen az éppen megszakítja a végrehajtást. Ez a helyzet akkor is, ha arra egy másik büntetés megkezdésének lehetővé tétele miatt van szükség. A kifejtettek alapján tehát leszögezhető, hogy a büntetés-végrehajtási bíró közérdekű munkát félbeszakító intézkedése a büntetés végrehajthatóságának elévülését nem szakítja félbe. (A közérdekű munka esetében a végrehajthatóság elévülését megszakító intézkedésnek lehet tekinteni pl. az ismeretlen helyen tartózkodó elítélt ellen kiadott elfogatóparancsot vagy a munkahely kijelölését, mert ezek az aktusok „előbbre viszik” a büntetés végrehajtásának folyamatát.)

⁴ 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 67. §.

⁵ BH 2000. 188.

Megítélésem szerint a jogalkalmazási anomália megoldása jelen esetben is a jogalkotó közreműködését igényli. A megoldáshoz persze több úton is eljuthatunk, így például megfontolandó lehet a közérdekű munka ezen okból történő félbeszakítása esetére az elévülés félbeszakadásának *expressis verbis* jogszabályi deklarálása, vagy ilyen esetekben a közérdekű munka elévülési idejének meghatározott időtartammal való meghosszabbítása.

Záró gondolatként csupán annyit jegyeznek meg: valamennyi jogértelmezési probléma megnyugtató megoldása – nemcsak a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban, hanem a tételes jog bármely területén – kizárólag a praktikus szempontokra és a dogmatikai tisztaságra egyaránt hangsúlyt fektető, jól felkészült jogalkalmazók és kodifikátorok konstruktív együttműködésének gyümölcseként valósulhat meg. A helyes arányok megtalálása bizony nem könnyű feladat, de bízunk benne, hogy a kitartó, szorgos munka, a kölcsönös tapasztalatok meghozzák majd a kívánt eredményt.